

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Ədalət.S.7.

№ 182 (2030) 19 dekabr 2019-cu il

“...erməni anamın dilindən həmişə eşitmişəm ki, heç vaxt heç bir erməni soyqırımı olmayıb. Soyqırım müəllifləri “Daşnakstyun” partiyasıdır. Bunu ona görə etdilər ki, I Dünya müharibəsində rus ordusu ilə birləşərək Türk ordusuna arxadan zərbə vursunlar.

...erməni kilsəsi son dövrlərdə Türklərə qarşı nifrətdən başqa heç nə təbliğ etmir.

(erməni mənşəli ABŞ yazarı Edvard Tatçının Türkiyədə nəşr edilən “Son Havadis” (“Son xəbərlər”) qəzetində 03 mart 1997-ci ildə çar etdiriyi “Qoy ermənilər türklərdən üzr istəsinlər” məqaləsindən.)

Böyük Qafqazın cənub hissəsində Babadağ ətəklərindəki Niyaldağ hövzəsində silahlı hay kilsə və daşnak-rus qüvvələri tərəfindən törədilən soyqırım faciələri Bakı quberniyasının Şamaxı qəzası həddlərində baş verən dinc sakinlərin qətlində öz miqyasına görə geniş əraziləri (İsmayilli və Ağsu nahiyələrini) və on minlərlə əhalini (Kalva, Nuran, Tircan, Tağlabiyan, Sulut, Lahıc, Maçaxı, Keyvəndi, Kəlbənd, Xankəndi, Diyalı... kəndlərini) əhatə etmişdir.

Bu mənada 1918-1920-ci illərdə hay-daşnak quldurbaşıları A.Mikoyan və S.Şaumyan tərəfindən təşkil edilmiş Bakı Komissarları Sovetinin İcraiyyə Komitəsinin Hərbi Silahlı Birləşmələrinin (Sovet Rusiyasının Qızıl Ordusunun 25 batalyonundan və 18 min döyüşçüsündən təşkil edilmiş 4 Qafqaz briqadası onların ixtiyarında idi, qərargah rəisi isə polkovnik Z.Avetisov idi) dəstələri Tatevos Əmiryanın və Amazaps Srvantsyanın başçılığı ilə Şamaxı qəzasının Basqal-Lahıc cəbhə xəttində, Niyaldağ istiqamətində dinc əhaliyə qarşı qətlialmlarda, yaşayış məntəqələrinin yerlə yeksanında, mal-mülkün talan və qarət edilməsində iştirak etmişlər. Bu qırğınlarda quldur dəstələrinə yerli hay və ruslar yaşayan kəndlərin silahlıları da intiqam üçün, hərbi-kəşfiyyat əməliyyatlarının yerli şəraitə uyğunlaşdırılması məqsədi ilə kömək etmişlər. Bir-

lənmiş düşmən qüvvələrinin Basqal-Lahıc cəbhə xəttinə diqqət yetirmələri həm də hərbi-sənaye və mədəni-ticarət əhəmiyyətli Lahıc şəhərinin, eləcə də ərazinin müdafiə-hücum üstünlüklərinin, Quba qəzasına keçən gizli Xaltan-Qonaqkənd yolunun ələ keçirilməsi zəruriliyi ilə bağlı olmuşdur. Bu yolun əhəmiyyəti onunla ölçülür ki, Böyük Vətən müharibəsinin 1941-1945-ci illərinin aclığı, taxıl qıtlığı zamanı sənətkarlar və işçi qüvvələri bu yolla Quba-Qusar ərazilərinə keçmiş, müəyyən müddətdən sonra evlərinə taxıl-ərzaq məhsulları ilə qayıtmışlar.

A.Srvantsyanın dəstəsi Qurdəpə kəndi, S.Lalayanın dəstəsi Quba qəzasının Yerfi, Susay kəndləri (“Babaqaranlığı-Yerfi cəbhə xətti”) istiqamətindən hücum etməklə hər iki tərəfdən (“Lahıc-Pirqulu” və “Lahıc-Basqal” cəbhə xətləri) yerli müdafiə qüvvələrinin hücum əməliyyatlarına qarşı çıxış edəblər.

Təsadüfi deyil ki, Quba qəzasına gedən yolda Burovdal kəndindən 20-30 km şimalda Baba dağının ətəklərində həmin illərin səngər yerləri indi də qalmaqdadır.

1918-ci ilin yaz aylarında mənfur düşmən qəzanın Muğanlı-Kalva kəndləri ərazisindən keçərək Lahıc kəndinə hücumu (1905-1906-cı illərdə də hayların basqını bu istiqamətdən edilmişdir) Tağlabiyan kəndi-Niyaldağ aşırımı (1700 m hündürlükdə) boyunca təhlükə yaratdığından bu məsafənin 4-5 km-də, “Qiblə bulağı” üstündə yerli özünümüdafiə qüvvələri gözlənilən hücumların qarşısını almaq üçün bir ay ərzində müdafiə mövqələri yaratmışlar (bu yerdə VII əsr yaşlı “Niyal qalası”nın qalıqları indi də durur). Qeyd etmək lazımdır ki, daşnak quldurları hərbi kəşfiyyat məqsədi ilə hə-

Babadağ-Niyaldağ ətəklərində döyüş səngərləri

lə 1916-1917-ci illərdə Qurdəpə kəndi tərəfdən buraya dərviş libasında iki hay cəsusunu göndərmişlər. Əks-kəşfiyyatın məlumatı ilə onlar məhərrəmlik mərasimində 1914-1915-ci illərdə Hacı Qurban tərəfindən tikdirilmiş “Bədəyün məscidi”ndə nohə deyərək Axund Məşədi Əliabbas bəy Nəsrulla bəy oğlunun tapşırığı ilə tutulub yoxlanılmış, üstündə silah tapılaraq və milliyyəti bilinərək həbs edilmişlər.

Niyaldağ silsiləsinin cənub-şərq qurtaracağındakı Fitdağı istiqamətindən “Girdəni aşırımı”ndan T. Əmiryan başda olmaqla daşnak-rus süvari dəstələrinin hücumu “Lahıc dəstəsi” tərəfindən top atəşləri ilə dəf edilmiş, nəticədə 18 düşmən əsgəri və 3 zabiti öldürülüb.

Hay-daşnak və rus-boloşevik qüvvələrinin Lahıc-Basqal cəbhə xəttindən hücum planında həm də Lahıc kəndində olan silah cəbbəxanasının və əhəlinin həm də maddi sərvətlərinin tamah məqsədi ilə qarət edilməsi xüsusi yer tutmuşdur. Çünki bu dövrdə

IV Ordusunun - 5-ci Qafqaz İslam Ordusunun tərkibində düşmən hücumlarının qarşısını almışdır. Onların sırasında Ərəgit kəndindən olan Milli Ordunun polkovniki Mir Abbas Hacı Mir Ələkbər oğlu (1871-1961), Kazım Hacı Abdulla oğlu, Məşədi Cəbrayıl, Kərbəlayi Bayram, Məşədi Əkbər, Əbdülqədir bəy... xüsusilə fərqlənmişlər. Onların döyüş şücaətinin qiymətləndirilməsi kimi hərbi nazir, artilleriya generalı Səməd bəy Mehmandarovun (1856-1931) və Qarabağ qəzasının general-qubernatoru Xosrov bəy Sultanovun (1879-1943) təşəkkürnamələri olmuşdur. “Hərbi nazir Xosrov bəy Sultanov” imzalı həmin sənədi Ərəgit kənd sakini Bağır Əli oğlu Novruzov (1948) Məşədi Cəbrayılın evində görmüşdür.

1918-ci ildə 5-ci Qafqaz İslam Ordusunun 30-40 nəfərlik tağımi Tofiq bəyin başçılığı ilə “Lahıc batalyonu” də Basqal-Lahıc cəbhə xəttinin müdafiəsinin, yerli özünümüdafiə qüvvələrinin və hücum əməliyyatlarının təşkilində yaxından iştirak edib. Bu qüvvələr Basqal, Mücü, Xankəndi, Namazgah, Həftəsov, Vaşa, Ximran... kəndlərini düşmən basqınlarından xilas edə bilmişlər.

Savaştan əvvəl oxuduqları Türk marşlarını Qurban kişi, Kazım, Məşədi Cəbrayıl xüsusi şövqlə sonradan (1958-1960-cı illərdə) tez-tez xatırlayırdılar -

Torpağın altı da, üstü də, birdir, Vətəndir. Arş irəli, Arş irəli !..

Bakı şəhəri, L.Tolstoy küçəsində yaşayan lahicli Əsgər əmi həmişə fitlə çalır “Müsavatin himni”ni. Azərbaycan Milli Ordusunun (“Müsavət Or-

dusu”nun) tərkibində döyüşən lahicli əsgər və zabitlərin mal-mülkü 1936-1937-ci illərdə dövlət tərəfindən müsadirə edilmişdir...

“Lahıc batalyonu”nun üzvü Məşədi Cəbrayıl Osmanlı Türkiyəsinin IV Ordusunun komandanı Kazım Qarabəkir paşa ilə tanışlığı və hərbi nazir İsmayıl Ənvər paşa ilə (1881-1922) yaxşı münasibətdə olub. Bu işğillərə səbəb isə bu dövlətin İqdir və Sivas məhəllələrinin həm də beynəlxalq iqtisadi-ticarət əhəmiyyətli Lahıc mərkəzi ilə (eləcə də Zəngəzur qəzasının Qafan-Gorus nahiyələrinin, Ordubad şəhərinin mədəni sənayesi ilə) sənaye-ticarət əlaqələrinin təsiri olmuşdur. O da məlumdur ki, lahicli xeyriyyəçi Hacı Dadaş Haqverdiyevin Qafan şəhərində mülkü var idi. Göründüyü kimi, Şamaxı qəzasının İsmayilli nahiyəsinin Lahıc şəhərinin XIX-XX əsr tarixi kimi, əski dövr tarixi-coğrafi, mədəni-tarixi və hərbi-siyasi dəyərlərinin hərtərəfli və elm-nəzəri tədqiqinə ciddi ehtiyac vardır.

(Yazının hazırlanmasında İsmayilli rayonu, Lahıc qəsəbə sakinləri Dadaş İlyas oğlu Tağıyevin (1939) və Abdulla Cəfər oğlu Dadaşovun (1952), eləcə də Ərəgit kənd sakin Bağır Əli oğlu Novruzovun (1948) məlumatlarından istifadə edilmişdir)

Qismət Yunusoğlu, BDU-nun müəllimi

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVİ
İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN
MƏLIYYƏ DƏSTƏYİ İLƏ DƏRC OLUNUR**